

Pavlovski Róbert:
A személyiség hálójában
Demokrácián innen - nevelésen túl

1. Bevezetés

Sandra Rosenthal *Dewey mellőzéséről* c. esszéjét érdekes gondolattal zárja. Arra a megállapításra jut, hogy Dewey figyelmen kívül hagyásával egy a jövőre vonatkozó útmutatást mellőznénk.¹ Rosenthal gondolata két lényeges mozzanatra világít rá: (1) Dewey filozófiájának aktualitására, hiszen fogalmi fogódzókat nyújt nagyhorderejű változások küszöbén társadalmi jelenségek értelmezéséhez; (2) az élet folyamatként való értelmezésének jelentőségére.

Tanulmányom szempontjából mindkettő jól illusztrálja a folyamatot, hogy a kapcsolat az egyén és környezete között a globálissá vált politikai-gazdasági tendenciák függvényében radikálisan átszíneződött. Rámutatok, hogy Dewey demokrácia-felfogása kiindulópontot jelenthet a személyiség koherens képének felvázolásában az új évezred kihívásai közepette. Kulcsmomentum, hogy Dewey számára a *demokrácia* és a *személyiség* nem elvont társadalmi illetve pszichológiai aggregátumok egyike, hanem e kettő politikai és szociológiai „együttléte”. Dewey a *magatartást* az egyéni értelmezés szintjéről a közösségi struktúrák összefüggéseibe helyezi, narratívák, metaforák, hiedelmek társadalmi kontextusába. A társadalmi értékek vonatkozásában a *személyiség*nek egy olyan aktív individualitásként való megjelenéséről van itt szó, amely a társadalmi történések konstitutív mozzanatait kizárólag a demokráciában véli felfedezni.²

A személyiség hálójában tulajdonképpen Dewey demokráciaértelmezésének rekonstrukcióját kívánja adni, mely elsősorban arra hívja fel a figyelmet, hogy

1 Rosenthal, Sandra: On Passing Dewey By: The New Millennium and the Climate of Pluralism. In: Gavin, William J. (ed.): *In Dewey's Wake. Unfinished Work of Pragmatic Reconstruction*. New York, State University of New York, 2003. 161-174.

2 A nagy horderejű társadalmi változások fogalmakban való megragadásának relevanciáját erősítik Dewey (1859-1952) életrajzi körülményei, aki filozófusként szemtanúja lehetett a világ és Amerika drámai történelmi-gazdasági változásainak. Példaként az amerikai polgárháborút (1861-1865), az első világháborút (1914-1918), az 1929-ben kezdődött s közel egy évtizedig elnyúló nagy világgazdasági válságot, majd a második világháborút (1939-1945), valamint Amerika szuperhatalommá válását említeném meg. Ezzel azt szeretném illusztrálni, hogy Dewey élesen látta, hogy nagy horderejű változásokban a cselekvő én az elvont eszméknél mennyivel nagyobb jelentőséggel bír a személyiség kibontakozása szempontjából.

napjaink globálissá vált világában a demokrácia fogalma etikai értelemben a személyesség szintjén újraértelmezésre szorul. Az alapprobléma, hogy a hatalmas méretű gazdasági-technológiai tendenciák a közösségi szokások hagyományos érvényével szemben a szubkultúrák „virtuális” érintkezéseinek egyre szélesebb teret engednek. Ezáltal elmozdítják azokat az identitásbeli viszonyítási pontokat, amelyeket az egyén közösségének tagjaként a korábbiak során figyelembe vehetett. Dewey nevelés- és társadalomkonceptiója jól használható megoldást nyújt ezekre a változásokra, amennyiben a demokrácia nyitottságát állítja mérceként a személyiség kibontakozása számára. Így anélkül tárja fel a közösségi élet valódi lehetőségeit, hogy a zárt csoportok sajátos törvényszerűségei gúzsban tartanak. Következésképpen, Dewey demokráciafogalmának posztmodern kontextusba való áttünetése nyomatékot ad a nevelés funkciói számára azáltal, hogy kitüntetett jelentőséggel kezeli az interszubjektív társadalmi hatásait. Azaz a demokratikus társadalmi berendezkedés perspektívái az egyén képességeinek maximális szintre való fejlesztését tükrözik. Ez annyit jelent, hogy a személyesség határozza meg az individualitás kibontakozásának *gyakorlati* lehetőségeit is, annak a pusztán a *társadalmi* rendszer által nyújtott keretei mellett. Ily módon a személyiség interszubjektív dinamikájával képessé válik arra, hogy az egyéni képességek igényeit folytonosan az érvényesülés szintjén tartsa, indirekt módon redukálva a politika befolyását, amely változó érdekcsoportok hatalmi hangulatához kötött.

2. Nevelés és személyiség

Az egyén morális karakterként a társadalom hagyatékával átszőtt módon jelenik meg a kulturális horizonton. Mindazon értékek, szimbolikus rendszerek és hiedelmek, amelyek a közösség meghatározásához hozzájárulnak, a nevelést a fejlődés elengedhetetlen feltételévé teszik. Ennek mentén egy érdekes jelenség mutatkozik meg, tudniillik az egyénnek, viszonylagosan koherens én-meghatározottságával, folyamatosan változó környezet viszonylatában kell tapasztalatait értékelnie. Ezen a ponton jut életbevágóan fontos szerephez a nevelés: „ha a nevelés körét tekintve valamilyen új mozgalmról akarunk beszélni” – mondja Dewey –, „ezt feltétlenül a szélesebb, a társadalmi szempontból tekintve kell cselekednünk.”³

Dewey személyiségkonceptiójában a társadalmi megújulás és a nevelés egyenlő hangsúlyt kapnak abban az értelemben, hogy a cselekvés révén mindkettő az élet *ön-megújulásának* folyamatának elsőbbségére vonatkozik a

3 Dewey, John: *Az iskola és a társadalom*. Budapest, Lampel, 1912. 15.

környezettel szemben. Az élet és a nevelés folyamata párhuzamos, ugyanakkor látnunk kell, hogy az *élet* fogalmát Dewey elsősorban nem annak fiziológiai értelmében, hanem a tapasztalatszerzés folyamatának egészére vonatkozóan alkalmazza, a következők hangsúlyozásával: amikor „(...) az „Élet” szót használjuk a tapasztalás egész sorát jelöljük, egyénit és fajit. (...) számításba veszünk társas előéletet; (...) egyéni reményeket, ízléseket, örömeiket és küzdelmeket. (...). Az „Élet” szokásokat, intézményeket, hiteket, győzelmeket és vereségeket, kikapcsolódásokat és elfoglaltságokat takar”.⁴ A nevelés ily módon az egyéni érdeklődés spontán, ösztönös jellegének érvényre juttatása, és távolról sem csupán technikai értelemben vett felkészülés az életre.

A társadalom organizmusként az emberi lét dinamikáját tükrözi, s a környezethez való újraalkalmazkodás igényével lép fel. A nevelés fényében ez annyit jelent, hogy a személyiség kibontakozását célba véve, nem külső ingerek logikus szervezését, hanem az egyén eleve adott, természetes érdeklődésének, ösztönös törekvéseinek felszínre jutását kell szorgalmaznia az értelem révén. A nevelés folyamata mintegy *alkotójává* lesz a változásoknak, és nem pusztán elszenvedője; a változás oksága és a nevelés társadalmi követelménye pedig korrelatívak abban az értelemben, hogy bár radikális, konkrét helyzetek okozzák a változást, a nevelés követelményének is csak hasonlóan gyökeres átalakulások felelhetnek meg.

Ezen a ponton határozott kontúrjaiban bontakozik ki Dewey én-konceptiója, amelyben az egyén és a társadalom egymáshoz való kapcsolódása *nem* „pusztán” a hegeli szintézis eredményeképpen születik meg, hanem a demokratikus értékrendben szocializálódott érett *személyiség* az, amely révén „leképeződik” a *társas világ*. Ilyen vonatkozásban a „megszemélyesített közösség” közelebb áll a leibnizi monaszhoz, azzal a különbséggel, hogy amíg Leibniznél Isten a közvetítő, addig Deweynél a prófétaként értelmezett nevelő válik „közegévé” az én-ek közötti interszubjektív megnyilatkozásoknak. Erre mutatnak rá *Pedagógiai hitvallásának* záró sorai:

Vallom végül, hogy a pedagógus feladata nem egyszerűen az egyének nevelése, hanem magának a társadalom életének formálása. Vallom, hogy minden pedagógusnak rá kell ébrednie hivatása méltóságára, arra, hogy ő a társadalom szolgálatja, akinek feladata a társadalmi rend fenntartása, a

⁴ Dewey, John: *Democracy and Education*. The Penn State University, Electronic Classics Series, 2001. 6.

megfelelő társadalmi fejlődés biztosítása. Vallom, hogy ily módon a pedagógus Isten prófétája, és elvezet Isten igazi országába.⁵

Dewey „prófétai küldetést” szán a nevelő számára, de nem a tekintélyelvűség értelmében, hanem „megfelelő társadalmi fejlődés biztosítása” okán. Ezzel a lépéssel azonban az *emberi lény nevelhetősége* és a *társadalmi rend* közé egyenlőségjel kerül. Erre Rosenthal is utal, amikor *mások* perspektíváinak egyesülésében az *én* beépülését látja megvalósulni a közösség standardjaiba és a hatalomba.⁶ Rosenthal ezt az inkorporációt az *én* passzív dimenziójának, az egyén aktivitását pedig az *én* kreatív oldalának tartja. Ez gyakorlatilag annyit jelent, hogy az emberi lény nevelése, valamint a személyiség megnyilatkozása nem vákuumszerű űrben megy végbe, hanem valami olyasmi „lengi körül”, amit a fejlődéslélektan és neveléstudomány „enkulturációs folyamatnak” nevez. Dewey ezt a következőképp fogalmazza meg: „(...) struktúrája pozitív és negatív irányban egyaránt kellő plaszticitással rendelkezik; vagys funkcionál bizonyos szervezeti keretek hiányában is, de képes a szervezett formákhoz is alkalmazkodni”.⁷

3. Személyiség az egyéni szabadság kontextusában

A nevelés Deweynél tágabb értelemben a társas élet kontinuitását jelenti. Ezzel megkerülhetetlenül felveti az egyéni szabadság és a közösségi szolidaritás között húzóódó egyensúly dilemmáját. Ez az örökösnek tűnő, individuum és közösség között zajló prioritási harc etikai kérdéseket is felszínre hoz. Deweynél azonban nem számíthatunk egyértelmű etikai rendszerképletre. Ahogy arra Gregory Pappas rámutat, Dewey esetében nehézségekbe ütközünk, amikor egységes etikai elméletet kívánunk alapul venni. Etikai írásain kívül ugyanis nem találkozunk az etika hagyományos, normatív formájával.⁸ Dewey válaszát, pragmatizmusához híven, konkrét szituációból igyekszik megadni, így az egyént teszi meg a tapasztalat középpontjává. Hangsúlyozza, hogy az egyén aktuálisan csakis környezete

5 Dewey, John: *A nevelés jellege és folyamata*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1976. 110.

6 Rosenthal, Sandra: On passing Dewey By: The New Millennium and the Climate of Pluralism. In: Gavin William J. (ed.): *In Dewey's Wake. Unfinished Work of Pragmatic Reconstruction*. New York, State University of New York, 2003. 167 .

7 Dewey, John: *A nevelés jellege és folyamata*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1976. 12.

8 Pappas, Gregory: New Directions and Uses in the Reconstruction of Dewey's Ethics.

In: Gavin William J. (ed.): *In Dewey's Wake. Unfinished Work of Pragmatic Reconstruction*. New York, State University of New York, 2003. 41-61 .

és társas élete függvényében lehet azzá ami. Ezzel annak ad hangot, hogy az *én*, bár kritikával élhet a közösséggel szemben, cselekvővé sohasem válhat nélküle, mivel mindig operatív módon viszi végbe önmeghatározását, sohasem izolált, preszociális individuumként. Dewey autonómiakoncepciója tehát elutasítja az elgondolást, amely az egyéneket képesnek tartja saját morális törvényeik, normáik és intézményeik megvalósítására a morális közösség kontextusán kívül.⁹

A feszültség az autonóm választás és az objektív morális környezet között annyiban oldódik fel, amennyiben figyelembe vesszük a dinamikát, az interaktivitást és a kölcsönösséget a személyiség és megnyilatkozásának társas lehetőségei vonatkozásában. Vagyis azt, hogy minden jelentés kontextuális.¹⁰ Dewey szerint tudniillik nem úgy áll a dolog, hogy a magaviseletnek előbb etikainak kell lennie ahhoz, hogy közösségi lehessen; a magaviselet, legyen az jó vagy rossz, már eleve közösségi. Az egoizmus, önzetlenség, individualitás, konformitás egyenlőképpen közösségek. A jelentés ily módon mintegy eszközként van jelen, hogy az egyéneket a környezettel összhangba hozza. Társas és technológiai környezetünk folytonos változásban van. Ahogy arra Savage rámutat, Deweynél ez a harmónia is folyamatos fejlődést von maga után, amitől a fejlődés folyamata elnyeri a végső cél státusát.¹¹

Deweynél azonban az egyén semmiképpen sem „világban-benne-létként” van jelen. Nem olyan módon, ahogyan azt John McDermott szemléletesen bemutatja, hogy ti. „hagyományosan önmagunkat mint 'világban' levőket gondoljuk el, mint ahogyan egy gomb a dobozban, egy üveggolyó a lyukban, egy pénzérme a zsebben, egy kanál a fiókban van”.¹² A személyiség Deweynél *aktivitás*, vagyis mindenkoron a társas erőterben megnyilvánulva az ami, kibontakozása ily módon egyet jelent lehetőségeinek megismerésével, következőképpen képességeinek megnyilvánulása erőfeszítést kíván. Ez az erőfeszítés lételem, mert lényegét tekintve Dewey szerint „az ember jobban el van foglalta

9 Itt válhat érdekessé Charles Taylor, aki bár kissé túlhajtván a morális közösség kontextusának jelentőségét, hasonló elgondolásban, erkölcsi keretrendszereket állít fel az egyén autenticitásának megragadásához.

10 Savage, Daniel M.: *John Dewey's Liberalism. Individual, Community and Self-development* című könyvében rámutat, miszerint a „jelentés” alatt voltaképpen érzelmeket, gondolatokat, viselkedést értünk, amelyek bizonyos tárgyra és eseményekre utalnak környezetünkben. Tulajdonképpen ezek a kulcsmotívumok Dewey személyiség-koncepciójának megértéséhez. A kontextus pedig, valójában arra a hitre utal, hogy minden emberi gondolat és érzelm kiművelt a jelentések különleges keretrendszerein belül.

11 Savage, Daniel M.: *John Dewey's Liberalism. Individual, Community and Self-development*. Southern Illinois University Press, 2004. 43.

12 McDermott, John J.: *Streams of Experience: Reflections on the History and Philosophy of American Culture*. University of Massachusetts Press, 1986. 128.

az élet kiteljesítésével, mint a puszta megélhetéssel”.¹³ Amint Savage kiemeli: miközben vitathatatlan, hogy minden élő organizmus természeténél fogva túlélő ösztönnel bír, Dewey nem hiszi, hogy lehetséges lenne megkülönböztetni a túlélési vágyat a jó életre vonatkozó vágytól, ugyanis még az állatok is többre vágyanak a puszta fizikai létezésnél.¹⁴ Dewey személyiségkonceptiója kizárja az atomizált és ontológiailag környezetüktől elszeparált egyének jelenlétét, a cselekvő én semmilyen körülmények között nem lehet „művi ágens”.

Dewey számára az *ön-magaság* a természetes mozgatórugója a társas aktivitásnak. Kommunikációs interakciók révén az egyének perspektivikusan részévé és alakítóivá válnak a közös tartalomnak, azoknak a társas mátrixoknak, amelyek visszahatva az öntudatosság fejlesztését segítik elő. Ezt Rosenthal a következőképpen fogalmazza meg: „az *én*-ek nem csupán mások énjeinek kapcsolatában léteznek, de nincs is abszolút vonal, amely saját énünk és mások énje között húzható lenne, mivel saját énünk ettől van, és tapasztalatunkban csupán annyira, amennyire mások léteznek és belépnek saját tapasztalatunkba. Az én eredete és alapja, amiképpen az elméhez tartoznak, társadalmiak vagy interszubjektívek”.¹⁵

4. „Eszköz-cél” integrált cselekvés

A személyiség meghatározásáról szóló okfejtések vonatkozásában Dewey jól érzékelté azokat a „metafizikai” csapdákat, amelyek egy végső alap irányába tolják el a gondolkodást és szubsztantív módon határozzák meg az egyén önki-bontakozásának valóságos lehetőségeit. Dewey álláspontja szerint a világ közel sem annyira eszményképek és spirituális célok hiányában szenved, mint inkább eszközök hiányában célok megvalósítására. Dewey szerint az erőfeszítés elengedhetetlen szerepet játszik abban, hogy az eszmény megvalósulására irányuló törekvés, küzdelem, cselekvési indítékká váljon, ugyanis „az eszmény üres és formális, ha nem az egyén tevékeny erői sugalmazzák és szülik meg. Mivel

13 Boydston, Jo Ann (ed.): [John Dewey] *The Middle Works*. Vol. 12. Southern Illinois University Press, 1982. 114-115.

14 Savage, Daniel M.: *John Dewey's Liberalism. Individual, Community and Self-development*. Southern Illinois University Press, 2004. 43.

15 Rosenthal, Sandra: On Passing Dewey By. The New Millennium and the Climate of Pluralism. In: William J. Gavin (ed.): *In Dewey's Wake. Unfinished Work of Pragmatic Reconstruction*. New York, State University of New York, 2003. 166.

az ilyen eszménynek nincsenek erő kifejtő (dinamikus) tulajdonságai, nem is tud meggyökeresedni, cselekvési rugóvá válni”.¹⁶

Dewey intenciója komplex módon mutatkozik meg, amikor eszményi célhoz eszközöket rendel a tapasztalat cselekvési faktorrá válása érdekében. Ennek mentén kap kiemelt szerepet a *célkitűzés*, amely nem futhat ki pusztán a társadalmi termelés anyagszerű haszonfokozására, egy olyan passzív, pusztán technikai ismerethalmaz terhével, amely inkább akadályát képezné az egyén önmegvalósításának, mint hogy az élni tudás tekintetében a képességek kibontakozását segítené elő. A személyiséget alkotó képességek és erkölcsi erők ugyanakkor nem kerülhetnek összeütközésbe. Éppen ezért Deweynél a cél nem statikus fogalom, hanem ahogyan Tagai fogalmaz, „(...) nála a cél kategóriájában átkerül a hangsúly a *transzcendálás*, az *adott* állandó, tervszerű meghaladásának mozzanatára”.¹⁷ A lényeges mozzanat a dinamikában rejlik, abban az erőfeszítésben, ahogyan különböző tapasztalatainkat összekapcsoljuk a célkitűzés formálásában, anélkül, hogy individuális célkitűzéseinktől idegen normák állnának mérceként rendelkezésünkre. Tagai rámutat, hogy Deweynél mindennek a jelenlevő szituáció konkrétságából kell szervesen, természetesen kinőnie.¹⁸ Ez annyit jelent, hogy minden tapasztalat célként értelmezhető, és minden esemény instrumentummá lesz, amiképpen a megvalósítás irányába visz. Savage találóan mutat rá, hogy amíg Arisztotelésznél az *eudaimonia* a végső cél, és minden más cél eredménnyé lesz, addig Deweynél a végső célt maga a fejlődés jelenti, s minden más eszköz, instrumentum, vagy módszer annak megvalósításához.¹⁹

Mindazonáltal itt többről van szó, mint hogy a tapasztalat megelőzi az ideákat. Ez esetben Dewey megrekedne Locke és Hume empirizmusánál. A *minőségi* tapasztalat azon képesség, melynek révén magában foglalja az egyén társas környezetét, és ennek következtében eredményezhet olyan tudást, amely, amellett, hogy célokat fogalmaz meg, képes is megérteni ezen célok folytonos változását. A nevelés folyamata bizonyos célok megfogalmazására irányul, vagyis mozgást implikál a tapasztalat felhalmozásából a *hasznosság* irányába. A nevelés célja az egység biztosítása, a tananyag és a módszerek mellett az iskola és a környezet között. Dewey ekképpen ad hangot ennek:

16 Dewey, John: „Az érdeklődés és az erőfeszítés az akaratnevelésben.” In: Dewey, John: *Kisdednevelés*, Budapest, 1927. 19.

17 Tagai Imre: *John Dewey*. Kossuth Könyvkiadó, 1982. 66.

18 Uo.

19 Savage, Daniel M.: *John Dewey's Liberalism. Individual, Community and Self-development*. Southern Illinois University Press, 2004. 43.

Az iskola és üzleti élet között szerves kapcsolatnak kellene fennállni; nem arról van szó, hogy az iskola a gyermeket valamely meghatározott hivatásra készítse elő, hanem arról, hogy a gyermek mindennapi élete és az azt körülvevő kereskedelmi környezet között természetes kapcsolat legyen és hogy az iskola feladata ezt az összefüggést elevenen tartani (...).²⁰

Deweynél éppen ezért, az ún. „eszköz-cél integrált cselekvés” élvez kitüntetettséget, mely révén azon törekvésének kíván érvényt szerezni, hogy az értékluralizmus a kölcsönhatások kontextusaként, a demokratikus társadalmat, illetve a demokráciára való nevelést, vagyis az érett személyiséget jelentse. Erre mutat rá Lachs is, aki szerint az emberi lények akkor cselekszenek a leghatékonyabb módon, amikor az integrált eszköz-cél cselekvés együttesen jön működésbe az élet javítására vonatkozóan: hasznos arra nézve, amit létrehoz és egyúttal élvezetessé is teszi azt. Egyrészt sajátos eszközt hoz létre, amelyben eleve tétéleződik a végső érték, másrészt ezek az eszközök juttatnak olyan belső értékhez, amely jelentőségteljessé teszi az életet.²¹ Az egyén rendelkezik azzal a törekvéssel, hogy a társadalmi erők vonalában méltó helyet foglaljon el, mi több, az individualitás társas személyességeként, kreatív módon történő megnyilatkozásainak köszönhetően felszabaduljon.

5. A kommunikáció és a jelentés interszubjektív kontextusa

Dewey személyiségkoncepciója a *jelentés* kontextuális természetébe ágyazódik. A szubjektum kibontakozásának lehetőségei társadalmiak, vagyis a más szubjektumokkal való érintkezéssel összefüggő mozzanatok. A két dimenzió, a *nevelés* és a *társadalom* az interszubjektivitás tengelyén nyugszik. Ahogyan Dewey fogalmaz: „a nevelésnek két feltétele van: a nevelés befogadására fiziológiailag és pszichológiailag alkalmas szubjektum, valamint olyan társadalmi szokások és eszmények, melyek elsajátítása a nevelés folyamatát is jelenti egyben”.²² Ez annyit jelent, hogy a szavak, tárgyak, események, gondolkodásunk, érzelmi megnyilvánulásunk, cselekedeteink kulturális szokásainkhoz kapcsolódnak, s a természetes impulzusok révén, amiképpen azok a nevelésben mintegy a már

20 Dewey, John: *Az iskola és a társadalom*. Budapest, Lampel, 1912. 55.

21 Lachs, John: Improving Life. In: Gavin, William J. (ed.): *In Dewey's wake. Unfinished Work of Pragmatic Reconstruction*. State University of New York Press, 2003. 205.

22 Dewey, John: *A nevelés jellege és folyamata*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1976. 9.

meglévő tapasztalati struktúrákhoz visszacsatolódnak, komplexitásukkal a világra való tekintés széles perspektíváját eredményezik. Így válik az interszubjektivitás a kommunikáció és a jelentés értelmezési közegévé. A kommunikáció az, amely biztosítja a közös megértést, és fenntartja a hasonló érzelmi és intellektuális diszpozíciókat. Kommunikáció címzettjévé válni egyet jelent a kiszélesített és megváltozott tapasztalással, a kommunikációs folyamatban ugyanis senki sem marad érintetlenül.

Dewey az individualitást olyan önmegvalósulási lehetőségként tartja számon, amely csakis megosztott tartalmak révén, az őt körülvevő körülmények interakcióiban válik autentikussá. A következőképpen fogalmaz: „nemcsak úgy áll a helyzet, hogy a társadalom az átadás, a kommunikáció által marad fenn, de joggal mondható, hogy az átadásban, a kommunikációban létezik. Több mint verbális kapcsolat van a közös szavak, közösség, kommunikáció között. Az emberek a közösen bírtak révén élnek közösségben; s a közösen birtokoltakhoz a kommunikáció juttatja őket”.²³ Dewey a kommunikációt tehát az érintkezés, a társulás lényeges elemének tartja, mivel egyedül ez járul hozzá a közös megértéshez. A demokráciát nem véletlenül emeli át a kormányzati formából az együttélés módjába, az egyesített kommunikált tapasztalatok dimenziójába. A közösségen belüli kommunikáció tehát nem pusztán megértés, hanem személyiségünk, szabad akaratunk révén hozott döntéseink, kritikai reflexióink értékelésének módja. Identitásunk sohasem határozódhat meg pusztán a szubjektivitás mentén, mivel csupán az interszubjektivitás révén érhető el a jelentés horizontja. Castillo rámutat, hogy a kommunikáció Deweynél nem az érdekek és a követelés kifejezésében keresendő, hanem a tapasztalat és a kölcsönhatás egy szélesebb kontextusában, amelyben a közösségi szereplők meghaladják határaikat, és a tapasztalatban gazdagabbá válnak.²⁴

Valóban, Dewey szerint a nyelv a megegyezéshez segíti az egyéneket, elsősorban, mert képessé teszi hallgatolagos tudásuk kontextussá transzformálására. Voltaképpen ez az interszubjektivitás kulcspozíciója. Dewey a társas érintkezések elégséges alapjává a demokráciát teszi, mivel a demokrácia képes különböző szükségeket és célokat barátságos magatartású együttműködésekbe mozdítani. Dewey számára az együttműködés elsősorban a különbségek megmutatásában rejlik. A különbségek kifejezése nem csupán más személyek joga,

23 Dewey, John: *Democracy and Education*. The Pennsylvania State University, Elctronic Classic Series, 2001. 8.

24 Del Castillo, Ramón: John Dewey and Ethics of Recognition. In: Larry A. Hickman, Matthew Caleb Flamm, Krzysztof Piotr Skowronski and Jennifer A. Rea (eds.): *The Continuing Relevance of John Dewey*. Amsterdam-New York, Rodopi, 2011. 125.

hanem a saját élettapasztalat gazdagításának eszköze, amely a demokratikus, személyes életmód sajátja.

6. Demokratikus kormányzat a személyesség tükrében

Dewey szerint a demokrácia státusa meglehetősen ellentmondásos megítélésű, hiszen elsősorban következményei és nem alapvető természete felől vizsgálják. Mindazon felhangok és vádak, amelyek a demokráciát bizonytalan jövővel és rövid múlttal bíró „véletlenek termékének”, vagy a „legtörékenyebb és legbizonytalanabb” kormányzások egyikének tartják, inkább a demokrácia kormányzati formáját érintik, mintsem alapjaiban lennének képesek megkérdőjelezni érvényét, mivel hiányzik belőlük a tiszta belátás, hogy a demokrácia távolról sem merülhet ki pusztán kormányzati formában. Dewey ebből adódóan kettős célt tűz maga elé *The Ethics of Democracy* című írásában. Egyrészt, hogy kimutassa, mennyire félrevezető a demokráciának kormányzati formaként való értelmezései, másrészt, hogy bebizonyítsa, a demokrácia értékét és alapvető természetét annak személyessége adja, szemben a számszerűen kezelt tömegek jogaival.

Dewey hobbesi nézőpontból vázolja fel a kormányzat jellegét: (1) uralkodásra jogosult; (2) kapcsolatot jelenít meg a szuverénnel, azaz a politikai felettest az alattvalóval köti össze; (3) olyan megkülönböztető jeggyel bír, amely különbözővé teszi más kormányzatoktól. Ez utóbbi lehet kvantitatív vagy numerikus. Ha a szuverén egy vagy kevés, akkor az alattvaló sokaság vagy tömeg, ez esetben monarchiáról vagy arisztokráciáról beszélünk, ha azonban a szuverén a sokaság/tömeg és az alattvaló a kevés, akkor demokráciáról. Ennek értelmében a demokrácia uralkodóként szolgál, a látszólagos alattvaló pedig valójában uralkodó. A dolog lényege tehát, hogy a demokrácia a sokak, a tömeg uralkodása.

Dewey fenntartása ezzel a megközelítéssel az, hogy éppen a demokrácia mibenlétét kérdőjelezi meg, hiszen ez esetben a demokrácia nem lenne több számszerű aggregátumnál, az egységek konglomerátumánál. A polgárok ily módon nem lennének mások a „politikai hatalom töredékeinél”, és a fejlődés útja voltaképpen a politikai hatalom felaprózódását jelentené. Dewey kiemeli, hogy tévedés a demokráciának ezen számszerű meghatározását Arisztotelész demokráciaértelmezésével párhuzamba állítani. Utóbbi bár konstataulta a számszerűség problémáját, amikor a sokaság uralmátösszecsúszásaként osztályozta, rámutatott azonban, hogy a valóságban a törvények azok, amelyek az

államot kormányozzák, és teljesen közömbös, hogy emberek mekkora számú csoportja részesedik a hatalomban, mivel ők csupán a törvény eszközei.

Dewey elemzésében a *társadalmi szerződés* sem tudott kilépni a számszerűségből, hiszen ugyancsak a tömeggel, az egységekkel operál. Mindazonáltal a társadalmi szerződés elméletének lényege nem a szerződés megszövegezésében, szabályokba való foglalásában áll. Lényeges pontja az idea, ahogyan az emberek pusztán individuumok, mindenfajta társas vonatkozás nélkül mindaddig, *amíg* nem kötnek szerződést. A módszer is kevésbé fontos, ahogyan kilépnek individuális állapotukból. A döntő pont, hogy állapotuk nem-társas egységek sokasága, amelyeknek egy politikai közösséggé kell válniuk.

Ami pedig a *társas organizmus* elméletét illeti, amely az egyéneket nem egymástól izolált atomoknak tekinti, és hogy az egyének sajátjuknak veszik, ahogyan egymással kapcsolatba lépnek, mégis, annak ellenére, hogy ezen elmélet teljesen felülírni látszik az összecszerű elméletet, az autoritás kérdése attól még mindig nyitott marad. Tudniillik, amennyiben a demokrácia a közösség formájából értelmezhető, rendelkeznie kell közösségi akarattal, hiszen a közösség akarata teszi organizmussá. Az állam ily módon azokat az embereket reprezentálja, akik eredetileg is kapcsolódtak egymáshoz, vagy rendelkeztek a cél és érdek egységével. Ugyanakkor senki sem állítja, hogy bármely társadalom teljesen szervezett volna, vagy rendelkezne olyan érdekekkel és akaratokkal, amely kizárna minden viszályt, ellenállást és ellenségeskedést. Még mindig vannak osztályharcok a közösségek belül, körök az osztályon belül és klikkek a körökön belül.

Dewey szerint mindazok tehát, akik a demokráciát pusztán mechanikus jellegűnek tartják, nem számolnak az emberek szocio-kulturális hozadékaival, hanem mintegy „lepárolják” az egyént, és a demokrácia absztrakt elgondolásába helyezik el. Ahhoz, amely kétségkívül a demokráciát többé tenné a kormányzás más formáitól, hogy ne csak mint a tömeg vagy a sokaság uralmának látsszon, az egyik oldalon az egyénnek szavazóként, a másik oldalon pedig a többség uralmának kell megjelennie. Dewey ekképpen fogalmaz:

Egy ember, amikor szavazni megy, nem vetkőzi le önmagát, mint ruházatának egy régi darabját, karakterét, vagyonát, társadalmi befolyását, politikai érdek iránti odaadását, és válik mezítelen egységgé. Magával viszi szavazásában minden befolyását, amellyel rendelkezik (...). Még ha karaktere [szavazó] romlott is, és politika iránti vonzalma vagyoni indítékból való, attól még igaz az, hogy szavaz, nem csupán számszerűként, hanem mint a társadalmi organizmus egy képviselőjeként. Egy szavazat, más szóval, nem egy személytelen beszámítása valakinek, hanem a társadalmi

organizmus tendenciájának megnyilatkozása az organizmus egy tagján keresztül.²⁵

Dewey szerint ahhoz, hogy valóban a tárgyat érintsük, látnunk kell, hogy a dolog szíve nem a szavazatban található, sem megszámlálásában a többség érdekében, hanem abban a folyamatban, amely révén a többség megalakul. A többség valóban rendelkezik az uralkodásra való joggal, de az ő többsége nem pusztán számokban lévő többség, hanem a társadalmi szervezet céljának megnyilatkozása. Ahol ez nem így történik, minden választást polgárháború kíséri.

Dewey számára elfogadhatatlan az izolált, nem-társadalmi egységek sokasága. Az egyének a hatalomból nem x-ed részben részesülnek, mivel saját életükkel, attitűdjeikkel, életmódjukkal rendelkeznek és viszonyaik vannak. E szerves viszony viszont nem lezárt. A hobbesi Leviatán nem az a fajta emberi szervezet, amely szabadságot nyújtana tagjainak. Az emberi közösség tökéletesebb organizmust képvisel, mert az egész valóságosan minden tagjában él, az organizmus jeleníti meg önmagát úgy, ahogyan van, egy ideált vagy spirituális életet, az akarat egységét.

A demokrácia alatt tehát elsősorban nem kormányzati formát, hanem etikai koncepciót kell értenünk. A demokrácia lényegében a fejlődés lehetőségeit jelenti, amelynek köszönhetően a szokások, attitűdök, vélemények, érzések, hiedelmek, remények, elvárások a jó élet megvalósulását mozdítják elő. Éppen ezért a demokráciának morális háttérre van szüksége, de semmi esetre sem olyasmire, ami rögzített formában határozza meg ezeket az értékeket, hanem olyanra, amire Castillo is utal, amely egy gyakorlati közvetítő repertoárként kezeli az új helyzeteket és konfliktusokat.²⁶

25 Dewey, John: *The Ethics of Democracy* (1888). In: Menand, Louis (ed.): *Pragmatism: A Reader*. New York, Vintage, 1997. 189.

26 Del Castillo, Ramón: *John Dewey and Ethics of Recognition*. In: Larry A. Hickman, Matthew Caleb Flamm, Krzysztof Piotr Skowronski and Jennifer A. Rea (eds.): *The Continuing Relevance of John Dewey*. Amsterdam-New York, Rodopi, 2011. 124.

7. Demokrácia és személyiség

Amikor Dewey az egyén, a személyiség, az individualitás társadalmi vonatkozásairól beszél, az egyén társadalmiságát, ahogyan magát a társadalmat is, amelyben helyet foglal, fejlődőképesnek ítéli. Nagyon találóan értekezik erről, amikor céltalannak nevezi a múlt felett való kesergést, s kidomborítja pozitív jellemvonásainkat, példaként említve szociális ítélőképességünk megerősödését, az emberi természetbe való mélyebb bepillantás képességét, a társadalmi helyzetekre jellemző vonások felismerésének képességét, a különféle egyénekhez való gyorsabb alkalmazkodni tudásunkat, és nem utolsósorban a kereskedelmi tetterőt.²⁷ A személyiség társadalmi dimenziója nyújtja tehát az elégséges alapot a hatékony és kreatív egyén megjelenésének. John Lachs találóan világít rá, hogy a nehézség abban a viszonyban rejlik, ahogyan a *mi* az *énre* irányul.²⁸ Lachs megjegyzi, hogy a résztvevőknek ilyen társadalmi cselekvésben a közvetítés láncszemévé kell válniuk, világos munkamegosztással azok között, akik terveznek, és ezt a tervet kivitelezik, valamint azok között, akik a következmények haszonélvezőivé vagy éppen elszenvedőivé lesznek.²⁹

A személyiség kibontakozásának realitása, az egyén demokratikus attitűdjeinek érvényesülését vonja maga után az értékluralizmus mentén. Rosenthal szerint, bár Dewey demokráciaértelmezése erőteljesen amerikai kulturális hatással átszőtt módon jelenik meg, egyedülálló paradigmatis keretet nyújt a demokrácia, a pluralizmus és a közösség szerepének értelmezéséhez, melynek fényében erőteljesen megmutatkozik a személyiség kérdése, a tudományos és kísérleti módszerek iránti affinitása.³⁰ Deweynél a demokrácia fogalma a társadalmi berendezkedés szintjéről a személyesség szintjére kerül, következésképpen, a helyesen értelmezett individualitás fogalma lesz az, amely szavatolja a polgárok aktív társadalomformáló jelenlétét a társas dimenzióban. Lényege az etikai értelemben vett aktivitás, amely mentén a polgárok megtalálhatják megfelelő helyüket a társadalomban egyéni képességük fejlesztése révén. Dewey a következőképpen ír erről:

27 Dewey, John: *Az iskola és a társadalom*. Budapest, Lampel, 1912. 19.

28 Lachs, John: Improving Life. In: William J. Gavin (ed.): *In Dewey's Wake. Unfinished Work of Pragmatic Reconstruction*. New York, State University of New York, 2003. 208.

29 Uo.

30 Vö. Rosenthal, Sandra: On Passing Dewey By. TheNew Millennium and the Climate of Pluralism. In: William J. Gavin (ed.): *In Dewey's Wake. Unfinished Work of Pragmatic Reconstruction*. New York, State University of New York, 2003. 162.

Személyes felelősség, egyéni kezdeményezés, ezek a demokrácia jegyei. (...) a demokrácia fenntartja, hogy az eszmény [etikai] már eleve minden személyiségben munkálkodik, és bizalommal kell lenni, hogy törődik magával. Ez olyan individualizmus a demokráciában, amely nincs meg az arisztokráciában; ez egy etikai, nem pedig, egy számbéli individualizmus; ez a szabadság individualizmusa, a felelősség, az etikai eszmény irányába és érte tett kezdeményezése, nem a jogtalanság individualizmusa. Egy szóval a demokrácia azt jelenti, hogy a *személyiség* a kezdet és a végső realitás.³¹

Dewey számára a személyiség etikailag objektíve van jelen a társadalomban. Ez annyit jelent, hogy a fő ösztönzések és bátorítások a személyiség megvalósításához a társadalom felől érkeznek. A személyiség ugyanis minden egyén sajátja. Kibontakozása csakis az egyén erőfeszítésén múlik, amely révén az értéktelenség és az erőtlenség bárki által bölcsességgé és erővé tehető. A demokrácia ily módon „(...) etikai eszmény, a személyiség ideája, valóságosan végtelen tartalmakkal, eggyé válva minden emberrel. (...) A demokrácia ideája, a szabadság, az egyenlőség és a testvériség ideái egy közösséget fejeznek ki, amelyben a spirituális és a világi megkülönböztetés megszűnik (...).³² Ugyanakkor, maga Dewey veti fel, hogy meglehet koncepciója idealizmus, szerinte azonban a társadalom bármely formájának legjobb tesztje maga az eszmény, amelyet életformaként ajánl.

8. Záró gondolatok

Egy közösség prosperálása intézményrendszerének haladó szemléletén, demokratikus jellegén és az értékteremtés funkcióján nyugszik, vagyis az egyéni aktivitás önértékének megértésén, megőrzésén, közösségi értékek újra-előállításán. Etikai irányvonalak akkor juthatnak érvényre, amikor a szociális szellemiség feltételei adottak, vagyis „a közös célok, szükségletek megkövetelik a gondolatok s nézetek egyre sűrűbb és hatékonyabb kicserélését s a közérzés erejének növekvő feszülését”.³³ Dewey szerint ezt az aktivitást olyan eszköznek kell tekinteni, amely

31 Dewey, John: *The Ethics of Democracy* (1888). In: Louis Menand (Edit.): *Pragmatism: a Reader*. New York, Vintage, 1997. 199.

32 I. m. 204.

33 Dewey, John: *Az iskola és a társadalom*. Budapest, Lampel, 1912. 20.

által az iskola a fejlődő társadalmi élet szerves részévé válva nem csupán meghatározott feladatok megoldására teszi a hangsúlyt. Dewey érvelése arra irányul, hogy mindazok, akik megértik a tanulás *hogyanjának* jelentőségét, és jellemzően nyitottak a tanulás produktivitása iránt, a demokratikus polgárrá válás útjára lépnek. A demokrácia így módon sokkal többet jelent pusztán politikai választási lehetőségeknél, mert a személyes önkitaljesedés gazdag tárházát alkotja.

Irodalom:

Del Castillo, Ramón: John Dewey and Ethics of Recognition. In: Larry A. Hickman, Matthew Caleb Flamm, Krzysztof Piotr Skowronski and Jennifer A. Rea (eds.): *The Continuing Relevance of John Dewey*. Amsterdam - New York, Rodopi, 2011.

Dewey, John: *A nevelés jellege és folyamata*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1976.

Dewey, John: *Az érdeklődés és az erőfeszítés az akaratnevelésben*. Budapest, Kisdnevelés, 1927.

Dewey, John: *Az iskola és a társadalom*. Budapest, Lampel, 1912.

Dewey, John: *Democracy and Education*. The Pennsylvania State University, Electronic Classic Series, 2001.

Dewey, John: *Experience and Education*. New York, Collier Books, 1963.

Dewey, John: *Individualism Old and New*. London, George Allen & Unwin Ltd., 1931.

Dewey, John: *Reconstruction in Philosophy*. Mineola, New York, Dover Publications Inc., 2004.

Dewey, John: The Ethics of Democracy (1888). In: Louis Menand (ed.): *Pragmatism: a Reader*. New York, Vintage, 1997.

Fesmire, Steven: *John Dewey and Moral Imagination. Pragmatism in Ethics*. Bloomington, Indiana University Press, 2003.

Hickman, Larry A.: *John Dewey's Pragmatic Technology*. Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press, 1990.

Joseph Ratner (ed.): *Intelligence in The Modern World. John Dewey's Philosophy*. New York, The Modern Library, 1939.

Lachs, John: Improving Life. In: William J. Gavin (ed.): *In Dewey's wake. Unfinished Work of Pragmatic Reconstruction*. State University of New York Press, 2003.

McDermott, John J.: *Streams of Experience: Reflections on the History and Philosophy of American Culture*. Amherst, University of Massachusetts Press, 1986.

Pappas, Gregory: New Directions and Uses in the Reconstruction of Dewey's Ethics. In: William J. Gavin (ed.): *Dewey's Wake. Unfinished Work of Pragmatic Reconstruction*. New York, State University of New York, 2003.

Rosenthal, Sandra: On Passing Dewey By: The New Millennium and the Climate of Pluralism In: William J. Gavin (ed.): *In Dewey's Wake. Unfinished Work of Pragmatic Reconstruction*. New York, State University of New York, 2003.

Savage, Daniel M.: *John Dewey's Liberalism. Individual, Community and Self-development*. Southern Illinois University Press, 2004.

Tagai Imre: *John Dewey*. Kossuth Könyvkiadó, 1982.

Welchman, Jennifer: *Dewey's Ethical Thought*. Ithaca and New York, Cornell University Press, 1995.

Westbrook, Robert B.: *John Dewey and American Democracy*. New York, Cornell University Press, 1984.